

“ვეფხისტყაოსნის” ლექსთწყობის საკითხები*

ძრებობს ენაში ისეთი კანონზომიერებანი, რომლებიც სისტემაში ლატენტურადაა წარმოდგენილი. ხშირად ასეთი კანონზომიერებანი განსაკუთრებულად რელიეფურად და გამოკვეთილად წარმოგვიდგება სპეციფიკურად სტრუქტურირებულ მეტყველებაში, როგორსაც პოეტური მეტყველება წარმოადგენს. ამიტომ პოეტური მეტყველების ანალიზი და შესწავლა მნიშვნელოვანია არა მარტო ამა თუ იმ ენის ლექსთწყობის თვალსაზრისით, არამედ თვით ამ ენობრივი სისტემის შესწავლის თვალსაზრისითაც, იმ კანონზომიერებათა გამოსავლენად, რომლებიც მოცემული ენობრივი სისტემისთვისაა დამახასიათებელი. ამ მხრივ ლექსთწყობის სტრუქტურული ანალიზი ენის საერთო შესწავლის ერთ-ერთ ძირითად ასპექტს წარმოადგენს. სტრუქტურული პოეტიკა ამ თვალსაზრისით შესაძლებელია ენათმეცნიერების ერთ-ერთ დარგად იქნეს განხილული. შემთხვევითი არ არის ის, რომ თანამედროვე სტრუქტურული პოეტიკის წარმომადგენლები ამავე დროს გამოჩენილი ენათმეცნიერები არიან. ეს ბუნებრივია: ის ძირითადი ცნებები, რომლებითაც ოპერირებს სტრუქტურული პოეტიკა (მარცვალი, ფონემა, თანხმოვანი, ხმოვანი, მახვილი, ტონი, რიტმი, ინტონაცია და სხვ.), უპირველეს ყოვლისა, ლინგვისტური ცნებებია. ეს ცნებები ენათმეცნიერებაში განიმარტება.

აკადემიკოს გიორგი წერეთლის ნაშრომი „ვეფხისტყაოსნის“ რიტმისა და მეტრის შესახებ, სადაც მოცემულია „რუსთველის ლექსის“ სტრუქტურული ანალიზი, წარმოადგენს ქართული ვერსიფიკაციის საკითხების სრულიად ახლებურ და ორიგინალურ გაშუქებას. როგორც ცნობილია, *რუსთველური ოთხსტრიქონიანი სტროფის* ძირითად ერთეულს გარითმული თექვსმეტმარცვლიანი სტრიქონი წარმოადგენს. ყოველი თექვსმეტმარცვლიანი სტრიქონი იყოფა ორ რვამარცვლიან ნახევარსტრიქონად ან ნახევარკარედად. თექვსმეტმარცვლიანი სტრიქონის ორ რვამარცვლიან ნახევარკარედად დაყოფა ნიშნავს იმას, რომ ყოველი მერვე მარცვლის შემდეგ აუცილებლად გვაქვს სიტყვის ბოლო, ე. ი. სიტყვა არ გადადის ერთი ნახევარკარედიდან მეორე ნახევარკარედში. ამგვარად, ძირითადი ნიშანი ცეზურისა, რომელიც ყოფს თექვსმეტმარცვლიან სტრიქონს ორ ნაწილად, არის სიტყვის დასრულება ყოველი მერვე მარცვლის შემდეგ. რა ვითარებაა ამ თვალსაზრისით თვით რვამარცვლიან ნახევარკარედებში? ირკვევა, რომ სტროფების ერთ გარკვეულ სიმრავლეში რვამარცვლიანი ნახევარკარედები თავის მხრივ იყოფა ერთი და იმავე სილაბური სიგრძის, ე. ი. ოთხ-ოთხი მარცვლის შემცველ ორ სეგმენტად. მაშასადამე, ამ ნახევარკარედებში ყოველი მეოთხე მარცვლის შემდეგ აუცილებლად არის სიტყვის ბოლო, ანუ თითოეული

* *თ. გამყრამლიძის* გამოსვლა «საქართველოს მწერალთა კავშირისა» და «„ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის» გაერთიანებულ სხდომაზე, რომელიც მიემდინა აკადემიკოს *გიორგი წერეთლის*

ამგვარი სტროფის ყველა ნახევარკარედში გვაქვს ცეზურა ყოველ მეოთხე და მეხუთე მარცვალს შორის, რომელიც ახალ სიტყვას იწყებს. ამ ნიშნით ამგვარი სტროფების ნახევარკარედები ქმნიან ერთ საერთო რიტმს, საპირისპიროდ იმ სტროფების ნახევარკარედებისა, რომლებიც ამავე წესით დაიყოფა ხუთ- და სამმარცვლიან სეგმენტებად. რვა მარცვლიან ნახევარკარედებში ოთხმარცვლიანი სეგმენტების მონაცვლეობა და ხუთ- და სამმარცვლიანი სეგმენტების მონაცვლეობა ქმნის ორ განსხვავებულ რიტმს, რომლებიც ცნობილია ტრადიციულად შესაბამისად მაღალი და დაბალი შაირის სახელწოდებით. როგორც ყოველი თექვსმეტმარცვლიანი სტრიქონი იყოფა ორ რვა მარცვლიან ნახევარკარედად სიტყვათა მახვილების გაუთვალისწინებლად, ასევე თითოეული რვა მარცვლიანი ნახევარკარედი იყოფა ორ ოთხმარცვლიან სეგმენტად ან ხუთ- და სამმარცვლიან სეგმენტებად ისე, რომ სიტყვის მახვილი ამგვარ დაყოფაში არავითარ როლს არ თამაშობს. მახვილი ამგვარ სეგმენტებში ბუნებრივად ნაწილდება სიტყვებში, რომლებიც მოცემულ სეგმენტებს შეადგენენ (*ოთხმარცვლიან სეგმენტებს „მაღალ შაირში“*; ხოლო *ხუთ- და სამმარცვლიან ან სამ და ხუთმარცვლიან სეგმენტებს — „დაბალ შაირში“*). ამგვარად, *მახვილი* რუსთველის ლექსის რიტმიკაში არ თამაშობს განმსაზღვრელ როლს. რიტმიკული ერთეულების, სეგმენტების ანუ ტერფების გამოყოფა რუსთველის ლექსში არ ემყარება სტრიქონის შემქმნელ სიტყვებში მახვილის განაწილებას. **რუსთველმა** შეარჩია თავისი პოემისათვის ერთი მეტრის ფარგლებში ორი სხვადასხვა რიტმი, რომლებიც გარკვეული სიგრძის სილაბური მონაკვეთების რეგულარულ მონაცვლეობას ემყარება (სიტყვათმახვილის გათვალისწინების გარეშე), რაც შესანიშნავად ეგუება ქართული ენის ბუნებასა და პროსოდიულ თავისებურებებს, სადაც *მახვილი ფონოლოგიურად უფუნქციოა, არალირებულა* და მხოლოდ ფონეტიკურ, სიტყვის თანმხლებ ანთროპოფონურ ოდენობას წარმოადგენს (მდრ. ამ მხრივ *სილაბური ფრანგული ლექსი*).

რვა მარცვლიანი ნახევარკარედის დაყოფა ორ ოთხმარცვლიან სეგმენტად (*ტერფად*) და სამ- და ხუთმარცვლიან ან ხუთ- და სამმარცვლიან სეგმენტებად (*ტერფებად*), რომელთა მონაცვლეობა განსაზღვრავს რუსთველის ლექსის რიტმიკას, არის ძირითადი დებულება **გიორგი წერეთლის** გამოკვლევისა, რასაც ემყარება რიგი ენობრივი კანონზომიერებების გამოვლენა. აქ პირველ რიგში აღსანიშნავია მიჯნის ფაქტორი, რასთანაც დაკავშირებულია ბევრი ენობრივი მოვლენა, როგორც სინქრონიული, ისე დიაქრონიული ხასიათისა. ლექსთწყობის საკითხებში მიჯნის ფაქტორი, გარკვეულ შემთხვევაში, განმსაზღვრელ სტრუქტურულ როლს თამაშობს და ამ ფენომენის წარმოჩენა ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში **გიორგი წერეთლის** დიდ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს.

რვა მარცვლიანი ნახევარკარედის ფარგლებში ხუთ- და სამმარცვლიანი სეგმენტების მონაცვლეობა, რაც დაბალი შაირის რიტმიკას განსაზღვრავს, წარმოადგენს რაოდენობრივ შეფარდებას, რომელიც ცნობილია ოქროს კვეთის ან სრულყოფილი პროპორციის სახელწოდებით. რუსთველის მიერ ამ პროპორციის

შეგნებული გამოყენება ლექსში ქართველ პოეტს მსოფლიო პოეზიის ისტორიაში სრულიად განსაკუთრებულ ადგილს უძკვიდრებს.

გიორგი წერეთლის მიერ ჩატარებული ანალიზი *რუსთველის ლექსისა* წარმოადგენს თანამედროვე სტრუქტურული პოეტიკის ბრწყინვალე ნიმუშს, რომელსაც, უდავოა, დიდი საერთაშორისო რეზონანსი ექნება. იგი განსაკუთრებულ ინტერესს გამოიწვევს ენათმეცნიერებსა და ლექსთწყობის სპეციალისტებში. ამ გამოკვლევის ვრცელი ვარიანტის გამოქვეყნება (ტიპოლოგიური შედარებებით დანტეს ლექსთან და კლასიკურ ფრანგულ ალექსანდრიულ ლექსთან) უკვე ითხოვს დანტეს სამშობლოში.

ეს მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს რუსთველის განუმეორებელი ლექსის სტრუქტურის ფართო გაცნობას და იმ დონის ჩვენებას, რომელსაც მიაღწია სტრუქტურულმა პოეტიკამ ამ ბოლო დროს ქართულ მეცნიერებაში.
